

คูเมือง กำแพงเมือง บ่อม และประตู

เนื่องจากลพบุรีเป็นเมืองสำคัญทางยุทธศาสตร์มาหลายสมัย นับตั้งแต่สมัยลพบุรี สมัยอยุธยาตอนต้น (สมัยพระราเมศวร) จนถึงสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชจะสังเกตได้ว่า เมืองโบราณมักจะมีคูเมือง เพื่อป้องกันการโจมตีของข้าศึกนอกจากคูเมืองก็จะมีกำแพงเมืองและบ่อมด้วย ดินหนเมืองลพบุรีจึงมีซากของคูเมือง กำแพงเมือง และบ่อมเหลืออยู่ให้เห็นบ้างจนถึงปัจจุบันนี้ แต่เท่าที่เห็นอยู่ในปัจจุบันนี้เข้าใจว่าเป็นคูเมือง กำแพงเมืองและบ่อมของสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ส่วนของเดิมในสมัยลพบุรีและสมัยพระราเมศวรนั้น คงจะถูกรื้อทำลายเสียหายตกก็อาจเป็นไปได้ หรือในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชอาจจะสร้างทับที่เดิมก็ได้ สำหรับคูเมืองกำแพงเมือง และบ่อมในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนั้นก็มีนายช่างฝรั่งเป็นผู้ออกแบบให้ ซึ่งจะกล่าวถึงดังนี้

คูเมืองและกำแพงเมือง ทั้งคูเมืองและกำแพงเมืองนั้นมักจะสร้างไว้คู่กัน คือ คูเมืองอยู่ชั้นนอก กำแพงเมืองอยู่ชั้นใน การสร้างอาจจะขุดคูน้ำดินมาถมเป็นกำแพง สำหรับคูเมืองทางด้านทิศตะวันตกนั้น ก็ใช้แม่น้ำลพบุรี ซึ่งมีอยู่

สงครามก็มีคูเมืองไปทางทิศตะวันตกจดแม่น้ำลพบุรี ตอนนั้นเรียกกันว่า “คลองบางปี” เดิมชาวบ้านเรียกกันว่า “คลองตามั่งปี” (เล่ากันว่า ตามั่งชอบเป่าปี) กำแพงเมืองด้านใต้นั้นยังเห็นได้ชัดเจนเป็นกำแพงดินสูง บางตอนก็มีผู้ทำลายเพื่อสร้างบ้านเรือนก็มี

ชั้นที่ ๒ เริ่มจากบ่อมหัศจรรย์เช่นกัน มุ่งตรงไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือผ่านด้านเหนือของวัดป่าธรรมโสภณและวัดทองปุดตรงไปถึงบ้านสะพานอิฐ แล้ววกลงมาทางทิศใต้ผ่านค่ายสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (ตอนที่ผ่านค่ายนี้ถูกถมเสียจนไม่เห็นร่องรอยเลย) ไปยังวัดคลองสายบัวไปตามลำคลองสายบัวปัจจุบันจนถึงท่าเรือจอด แล้ววกมาทางทิศตะวันตกจดกับบ่อมหัศจรรย์ชนะสงครามด้านทิศใต้ ซึ่งจดกับชั้นที่ ๑ นั้นเอง

ชั้นที่ ๓ เริ่มจากบ้านสะพานอิฐไปทางบ้านท่ากะยาง แล้ววกลงมาทางใต้ตอนนั้นยังเห็นคูเมืองได้ชัดเจน ส่วนกำแพงเมืองนั้นก็ถูกเกรตทำเป็นถนนจากวัดไ้ไปยังบ้านหินสองก้อนเสียแล้ว และจากวัดไ้ก็มีคูเมืองผ่านใกล้วัดชีป่าสิตาราม (ซึ่งตอนนั้นบางตอนกลายเป็นคลองชนประทาน

ไป) ไปทางท่าเรือจอดแล้ววกไปทางทิศตะวันตกจนถึงกับ
ชั้นที่ ๒

บ่อม เท่าที่เหลืออยู่ในปัจจุบันนี้มี ๒ บ่อมด้วยกันคือ

๑. **บ่อมทางทิศเหนือ** คนในปัจจุบันเรียกกันจน
ติดปากว่า **บ่อมท่าโพธิ์** ปัจจุบันอยู่ในสภาพดีพอใช้ แต่
จะสังเกตเห็นยากสักหน่อย เพราะมีบ้านเรือนคนบังเสีย
เกือบหมด ถ้าท่านนั่งรถจะไปสิงห์บุรี ถ้ามองไปทางทิศ
เหนือจะสังเกตเห็นได้บ้าง แต่ไม่เต็มทั้งหมด ถ้าหากจะ
ขึ้นไปบนบ่อมนี้ก็ไปได้โดยไปตามถนนสรสงคราม เมื่อถึง
สี่แยกท่าโพธิ์แล้วก็เดินตรงขึ้นไปตามถนนสายนี้ไปทาง
เหนือ เดินไปอีกเล็กน้อยจะมองเห็นบ่อมอยู่ทางซ้ายมือ
ถ้านั่งรถไปก็ลงที่นั่นแล้วเดินขึ้นบนเนินดินจนถึงบ่อมเมื่อ
มองลงมาจากบ่อมจะเห็นทิวทัศน์ของลพบุรี ซึ่งเป็นที่ราบ
ลุ่มทางด้านตะวันตกและด้านเหนืออย่างสวยงามและน่าตื่น
เต้นมาก ตัวบ่อมก็นับว่าสูงและใหญ่โตมาก มีใบเสมา
ขนาดใหญ่ตั้งอยู่เป็นระยะบนตัวบ่อม ถ้าหากทำที่บนบ่อมนี้
เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจของชาวลพบุรีก็จะดีมาก แต่
น่าเสียดายที่มีคนไปปลูกบ้านอยู่บนบ่อมบ้างแล้ว และ

รอบ ๆ บ่อมก็มีตึกรามบ้านเรือนตั้งอยู่บังตัวบ่อมเสียหมด
เมื่อคนไปถึงท่าโพธิ์แล้วจึงมองไม่เห็นบ่อมนี้เลย ถ้าหากตึก
รามแถบท่าโพธิ์นั้นไม่มีแล้ว จะมองเห็นบ่อมเด่นชัดทีเดียว

๒. บ่อมทางทิศใต้ เรียกกันว่า บ่อมชัยชนะ

สงคราม ผู้ที่เดินทางรถไฟ เมื่อมองไปทางทิศตะวันออก
จะมองเห็นบ่อมนี้ มีทางเดินจากทางรถไฟถึงบ่อมนี้ได้ และ
จากสุศตรอกโกษาาก็จะมีทางเดินที่รถยนต์แล่นได้ไปถึงบ่อม
นี้เช่นกัน แต่น่าเสียดายที่บริเวณบ่อมเป็นบ้านคนเสีย
๒-๓ หลัง มีรั้วสังกะสีกั้นเสียอีก ถ้าจะเข้าไปชมก็ต้อง
บอกเจ้าของบ้านเสียก่อนสำหรับภายในบ่อมนี้ไม่มีเนินดิน
ถ้าจะขึ้นไปชมทิวทัศน์ด้านใต้ของบ่อมนี้ ก็จะต้องปีนขึ้นไป
ไปตามด้านข้างก็ได้ ไม่ทราบว่าเป็นดินนั้นถูกขุดไปไหน
เสียหมด สำหรับบ่อมนี้ก็น่าเสียดายอีกเช่นกัน ที่มีบ้าน
คนไปตั้งอยู่ภายในบ่อมซ้ำทำราวสังกะสีรอบเสียอีก

นอกจากบ่อมทั้ง ๒ นี้แล้วเราจะพบบ่อมขนาดเล็ก
อีกบ่อมหนึ่งอยู่หน้าพระราชวังไปทางตะวันตก ปัจจุบันนี้
สถานีตำรวจภูธรทำหินตั้งอยู่บนบ่อมนี้ ยังเหลือให้เห็น
ซากอิฐทั้ง ๓ ด้าน ใบเสมาคงจะถูกรื้อไปหมดแล้ว เนื่องจาก
จากด้านล่างของบ่อมถูกถมเป็นถนนให้สูงขึ้นมาก จึงทำให้

ความสูงของบ่อมน้อยลง แต่อย่างไรก็ตามที่นี้ต้องเป็นบ่อม
 แน่นอน ตำรวจและชาวบ้านแถวนั้นก็เรียกกันว่า “บ่อม
 รักษาวัง” เติมจะซื้ออะไรไม่มีใครทราบ และตามแผนผัง
 ที่ชาวฝรั่งเศสทำไว้ก็เขียนบริเวณนั้นเป็นบ่อมด้วย แต่เป็น
 บ่อมขนาดเล็กกว่าบ่อมท่าโพธิ์ และบ่อมชัยชนะสงคราม
 จึงเข้าใจว่าบ่อมนี้ช่วยรักษาการณ์หน้าพระราชวัง ตำบล
 แม่ตาลบุรี และนอกจากนี้แผนผังที่ชาวฝรั่งเศสทำไว้
 ก็ยังมีบ่อมเล็กอีก ๓ บ่อมด้วยก็คือทางทิศใต้ระหว่างบ่อม
 ชัยชนะสงครามกับประตูชัยและด้านทิศตะวันออกของพระ-
 ราชวังมีอีก ๒ บ่อมสำหรับบ่อมทางทิศใต้ ยังปรากฏซาก
 อิฐที่ถูกเกรดเสียหมดแล้ว

ห่างจากบ่อมท่าโพธิ์และบ่อมชัยชนะสงคราม ไป
 ทางทิศตะวันออกไม่ไกลมากนัก ท่านจะพบ **ประตูน้ำ** สมัย
 สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ซึ่งชาวบ้านเรียกกันว่า **ปาก
 ท่อ** หรือ **ประตูท่อ** (ใกล้บ่อมท่าโพธิ์) และ **ประตูช่อง
 กุด** (ใกล้บ่อมชัยชนะสงคราม) คล้ายๆ กับปากจั่น แต่
 ใหญ่โตกว่ามาก ตั้งอยู่ในคูเมือง เข้าใจว่าสร้างขึ้นสำหรับ
 กั้นน้ำและระบายน้ำระหว่างคูเมืองกับแม่น้ำลพบุรี ถ้าหาก
 ฤดูน้ำหลากก็อาจจะกั้นน้ำไม่ให้เข้ามาในคูเมืองมากนัก
 เพราะอาจจะท่วมเมืองได้ บนประตูท่อใกล้บ่อมท่าโพธิ์มี

สะพานข้ามได้เรียกว่า “สะพานช้าง” และตามลำคูเมืองนี้ก็จะเห็นเป็นแบบฝายกันน้ำล้นตามแบบปัจจุบันนี้ และฝายกันน้ำล้นที่หลัง ร.ร. พิบูลวิทยาลัยมีสะพานข้ามได้ เรียกว่า **สะพานเรือ** สิ่งเหล่านี้แสดงว่าในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนั้น ไม่ใช่จะมีระบบการประปาเท่านั้น ยังมีระบบการชลประทานที่ดีอีกด้วย

ประตู ที่เหลืออยู่ในปัจจุบันก็มี ๒ แห่ง คือ

๑. **ประตูชัย** อยู่ทางด้านใต้ของวัดมหาธาตุ หรืออยู่ทางทิศตะวันตกของบ่อมัชชนะสงคราม เป็นประตูที่สูงใหญ่มากน่าที่จะไปชมอย่างยิ่ง ถ้าหากท่านชมวัดมหาธาตุแล้วก็อาจจะขับรถลงลงไปทางใต้ เพื่อชมประตูชัยนี้ได้น่าเสียดายที่มีคนเอาป้ายโฆษณาไปติดไว้

๒. **ประตูพะเนียด** หรือประตูโคราช อยู่ในบริเวณค่ายสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ด้านตรงข้ามกับ ร.ร. อนุบาล ถ้านั่งรถจากศาลพระกาลไปสระแก้วก็จะมองเห็นประตูพะเนียดนี้อยู่ทางซ้ายมือ เป็นประตูที่สูงใหญ่มากเช่นกัน เหตุที่เรียกว่าประตูพะเนียดนั้น เข้าใจว่าคงจะเป็นประตูที่ออกไปยังพะเนียดคลองช้าง ซึ่งอยู่ใกล้ ๆ กับประตูพะเนียดนั่นเอง